

נשמת אברהם / אבן העזר סימן ב

1. אבן העזר סימן ב' (עידכון)
2. אבן העזר סימן ב' (עידכון שני)

סימן ב שישתדל כל אדם ליקח לו אשה הגונה

סעיף ו לעולם ישתדל אדם לישא בת תלמיד חכם ולהשיא בתו לתלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור, לא מצא בת גדולי הדור, ישא בת ראשי כנסיות. לא מצא בת ראשי כנסיות, ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה, ישא בת מלמדי תינוקות ואל ישיא בתו לעם הארץ. הגה ועל בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם בהמה, וכל זה בעם הארץ שאינו מדקדק במצות. ומצוה לאדם שישא בת וי"א אף בת אחיו.

סעיף ז לא ישא אדם אשה לא (א) ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין, והוא שהוחזק שלש פעמים שיבואו בניהם לידי כך.

נשמת אברהם

(א) ממשפחת מצורעין ולא ממשפחת נכפין וכו'. שלש פעמים. כותב הפ"ת [1] בשם הברכ"י [2] דגבי אחיות אף בתרי אחיות היו חזקה גם לענין נכפה ומצורע, אלא דבחידושי הרשב"א יבמות מבואר דרבא סבר דגם אחיות אין מחזיקות אלא בתלתא זימני.

וראיתי בחזו"א [3] שכותב: לא נתפרש בגמ' מאי מקרי משפחה, ומדגמר לה רבא מדין אחיות מחזיקות, נראה דהכא נמי אחיות ואחין מחזיקין, והא דקרי לה משפחה משום דבמלה אח ואחות אינן מצטרפין להחזיק שחלק האב בבן לחוד וחלק האם לחוד, אבל לענין נכפה ומצורעין הזכרים והנקבות שוין וכל שיש בזרע ג' נכפין בין שהן כולן בנים או כולן בנות, חוששין לכולם בין לבנים בין לבנות, וב' אחיות שיש לכל אחת בן מצורע, חוששין לכל זרע של כל אחות ואחות וגם לזרע של שאר אחים ואחיות שלהן, וגם חוששין להאחים והאחיות עצמן ומפני זה קרי להו משפחה (והמהרש"ל ביש"ש כתב דכאחיות סגי בתרי ולמש"כ עיקר תלתא דאמר רבא הוא באחיות). ויש עוד בנכפין חומר שאע"ג שאנו רואין שאין חולי זה בבן זה ובבת זו, מ"מ חוששין שמא יחלה בעתיד. והלכך הזכירו כאן לשון משפחה, ולפי"ז אין חוששין לבת נכפה אלא א"כ היא נכפה בת נכפה, או תלתא דרא לדעת הנמוקי יוסף דכאן במשפחה בעינן תלתא, והיינו משום דחזינן דלית בה מחלה זו אין חוששין לה אא"כ היחזקו תלתא, עכ"ל.

ומה שהיום קוראים צרעת, דהיינו ליפרא בלע"ז, איננה כלל מחלה תורשתית, אלא היא מחלה מדבקת, אך באופן קלוש ורק לאנשים שגרים ממש ביחד הרבה זמן, כגון בני משפחה, עם החולה, ועוברות הרבה שנים מההדבקה עד שמופיעים הסימנים הראשונים של המחלה. לכן יש להבדיל היום בין מחלה כמו מחלת הנפילה (נכפה) שיכולה להיות תורשתית ובין מחלת הצרעת שהיא מחלה מדבקת וניתנת לטיפול ולהחלמה מלאה.

ולגבי עצם הדין המובא ברמ"א סוסע' ו, עיין ברבינו בחיי [4] שכותב: ועוד יש בפרשה זו אזהרה לאדם שישא אשה מבנות משפחתו ושידבק בקרובותיו כי כן עשה אברהם וכו' וכן עמרם וכו', כי כשהבריות מזדווגות כל אחד ואחד אל מינו, השלום מתקיים ומתרבה בעולם וכו', עכ"ל. וכן עיין במגיד משנה [5] שכותב: ודעת רבינו כמ"ש במדרש, נשא אדם אשה מקרובותיו, עליו הכתוב אומר עצם מעצמי ובשר מבשרי, והענין שאהבת הקרובים היא טבעית ואהבת האיש לאשתו באה מחמת מעשה שניהם שהוא מקרה להם, ובהתחבר שתייהן אז יהיה האהל נכון ויהיה שלום בבית, וידוע שאין לך קרובה שיכול אדם לישא יותר מבת האחות ובת האח, ע"כ אמרו חכמים שעליהם אמר המקרא שנאמר ומבשרך לא תתעלם, עכ"ל. וכ"כ היד רמה [6]: והיינו טעמא דנקט בת אחותו שאין לך בקרובותיו שמותר לינשא לו קרובה לו מבת אחותו ובת אחיו, אלא שבת אחותו עלובה מבת אחיו מפני שהאשה עלובה יותר מן האיש ולפיכך גמילות חסד דנשואי בת אחותו עדיפה מבת אחיו, עכ"ל.

המאירי [7]: ולי נראה שדרך כלל הוא משבח זווג הקרובות מפני שטבען שוה ואהבתן מצויה ביניהם מתוך שווי הטבעית, ונקט בת אחותו מפני שהיא שוה לו בטבע יותר מכולן וכמ"ש רוב בני דומים לאחי האם. וזהו שהביא עליו אז תקרא וד' יענה. כלומר שתהא נשמע בביתך הרבה תפלתך, עכ"ל.

ואמנם כתב ר"י החסיד בצוואתו [8]: לא ישא אדם בת אחיו או בת אחותו. ע"כ. כבר תמהו עליו רבים איך הוא כתב נגד דברים המפורשים בחז"ל, ועיין באריכות בשדי חמד [9]. ומובא בשו"ת ציץ אליעזר [10] בשם השו"ת אבן הראשה להגאון ר"א קלאצקין ז"ל סי' לא שכותב: ולענ"ד יש מקום ליישב הפליאה העצומה על מה שצוה שלא ישא בת אחיו או בת אחותו היפוך דברי חז"ל, בהקדם מה שנתברר בנסיון לגדולי הרופאים כי מרבית הנולדים חרשים אלמים הם כשהאב והאם הם שארי בשר כמו מנשואי בת אחיו ובת אחותו וכדומה, וכל שהאיש והאשה קרובין יותר זה לזה במשפחתם, ירבה מספר הנולדים מהם חרשים אלמים וידועי חולי העוורון וגירוי העצבים וכדומה, וכשאינן ביניהם התיחסות קרובות, יולידו חרשים אלמים רק במקרה רחוק מאד. ומשרז"ל שהנושא בת אחותו עליו הכתוב אומר אז תקרא וד' יענה תשוע ויאמר הנבי, היינו לפי שיש ענין מצוה יותר בנשואי בת אחותו כמבואר בפרש"י ושומר מצוה לא ידע דבר רע, וכשנושא לשם שמים יענה ד' ויהי לבו בטוח כי זרעו יהיה לברכה, והגם שהוא ענין היזק טבעי לא שכיח היזקא כולי האי ואין לחוש לזה במקום מצוה וכהבטחת הכתוב אז תקרא וד' יענה וגו'. וכאשר ראה החסיד ז"ל כי אין הדור יפה והמון העם מתכווין לשם נוי וכו' לא לשם מצוה, צוה שלא ישא אדם בת אחותו בגלל הנזק היוצא מזה לתולדותיהם וכו'. ודברי הש"ס והשו"ע הוא כשנושאה לשם מצוה ועליו הכתוב אומר אז תקרא וד' יענה וגו', ומיושב בזה דברי רבינו ז"ל. עכ"ל. וע"ש שכותב הציץ אליעזר: ורק מענין הדבר שהנזכר בשו"ע נפסק רק ברמ"א אבל בטור ובמחבר לא נזכר מזה. ואולי כבר חששו לאזהרת ר"י החסיד בזה ולכן נמנעו מלכתוב כזה לא איסור ולא היתר, עכ"ל. ועיין גם בשו"ת דברי מלכיאל [11] ובשו"ת דברי חיים [12].

ומסכם הציץ אליעזר (שם) וכותב: לאסור נשואי קרובים המותרים על פי דין אין אפשרות, אכל לאור הממצאים שבידי הרופאים בזה, יש מקום להזהיר ולהסביר על הסיכון הבריאותי האורב כתוצאה מנשואין כאלה, ולהחדיר את התודעה בקרב ההמונים על תוצאת המחקרים המציאותיים בזה וזה מותר בהחלט וכו', ומותר על כן בהחלט להזהיר על הדבר, והחדל יחדל ויהיה בשב ואל תעשה ולא יעבור ע"י כן על שום איסור בהיותו חש לנפשו משום החמירא סכנתא ויקבל שכר על הפרישה בעשותו זאת משום הונשמתם מאד לנפשותיכם, עכ"ל.

ועל מה שכתב הגאון שליט"א בסוף "בהיותו חש לנפשו משום החמירא סכנתא וכו'", קצת ק"ל, הלא הוא מקיים כעת ודאי מצות חז"ל ולו או לאשתו לא יצא מזה שום סכנה, וכל הדין הוא של ספק סכנה בחלק מצאצאיו וזה דבר שעדיין לא בא לעולם. ואפילו אם נאמר שבדין שלנו (ברמ"א) יש כבר חזקה וממילא יש כאן ודאי סכנה, אך בנשואין בין שני בני דודים בריאים כשאינן סיפור של מחלות במשפחתם, מאי איכא למימר. ואולי צ"ל וכפי שכותב הציץ אליעזר עצמו, שאמנם אין איסור כאן, אך אם הוא בעצמו חושש או אפילו שהוא אינו חושש אך עקב ירידת הדורות שלרוב אינם מתכוונים לשם שמים, מותר להזהיר אותו על זה ושב ואל תעשה עדיף.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א: מסתבר שגם סיכון הבנים הוא בגדר של חמירא סכנתא ולהמנע מזה.

ועיין גם בספר לאור ההלכה [13] ובספר עמוד הימיני [14] ובנועם [15].

וכעת ראיתי תשובה מהגר"מ פיינשטיין ז"ל [16] שכותב: ובדבר בחור בן כ"ה שיש לו מחלה בשם מארפאנז, וגם באופן חמור שהוצרך כבר לנתוח בלב וגם הוא עוור בעין אחד, וכשישא אשה ויוליד בנים ובנות כפי שרואין במקרים שהיו עד עתה, יש ערך מחצה שג"כ יש להם מחלה זו, אם אסור לו ליקח אשה הראויה להוליד או אדרבא מחוייב הוא ליקח אשה הראויה להוליד כדי לקיים מצות פריה ורביה. הנה פשוט לע"ד שאם אך יכול להשיג אשה היודעת שהוא חולה מזה (כי ודאי מחוייב לגלות לה קודם שמקדשה, כדי שלא יהיה

קידושי טעות, וגם בלא זה איכא ודאי איסור אונאה בעניני נישואין כמו בעניני ממון ואולי עוד יותר חמור), מותר וגם מחוייב מצד פריה ורביה ליקחנה, דהא אפשר שיוליד בנים ובנות שלמים ובריאים, ושייך שיקוה ויתפלל להשי"ת שיוליד בנים ובנות שלמים ובריאים בכל אבריהם. וברור שגם כל הילדים שייך שיהיו שלמים ובריאים ואין הכרח שחציין יהיו חולים ואין זה מעשה נסים. אבל אף אם יולדו גם חולים במחלה זו יקיים מצותו, דהא ראויים לשוב העולם ואיכא לשבת יצרה ואפילו לרבי יוחנן ביבמות דף סב. ואם אי אפשר לו להשיג אשה הראויה להוליד אלא אשה עניה, נמי מחוייב אם יש לו ממון לפייסה לזה. ורק אם כל הנשים הראויות להוליד אין רוצות. אז הוא אנוס מקיום מצות עשה דפריה ורביה וצריך לישא אשה שאינה ראויה להוליד מצד החיוב לישא אשה בדף סא שם, עכ"ל.

ובתשובה אחרת [17] כותב הגאון ז"ל: מ"מ כיון שעתה נעשה זה באופן קל לבדוק (דמם של אנשים לדעת אם הם נושאי המחלה ע"ש ת"י סקס), יש לדון שאם אינו בודק את עצמו (מדובר על כל בחור ובחורה) הוא כסגירת העינים לראות מה שאפשר לראות, ומכיון שאם ח"ו אירע דבר כזה הוא להורי הילד צער גדול מאד, מן הראוי למי שצריך לישא אשה לבדוק את עצמו וכו'. וכפי שידוע כוחות הנפש שרוב בני אדם סובלין הרבה מהעצבים שלהם שמצייר להאדם דבר קטן לגדול וחשש קטן לחשש גדול וכו', שלכן ח"ו לעשות בדיקה זו לבחורים צעירים שעדיין אין חושבין בענין נישואין והרוב הוא שעד עשרים אין חושבין בזה וכו'. ובתולות שדרכן להנשא כשהן צעירות, אין לעשות בדיקה זו לפחות מבת שמונה עשרה שנה וכו', עכ"ל ע"ש.

וכותב הגר"י זילברשטיין שליט"א [18]: זוג העומד להנשא ושניהם נושאים כרומזומים פגומים וקיים חשש שיולידו בעלי מומים, יש ליעצם לא להנשא זה לזו. נישאו זה לזו, יש ליעצם להתגרש. אם קשים עליהם הגירושין ועדיין לא קיימו פריה ורביה, מסתבר שעליהם לעסוק בפריה ורביה ולא להתחשב בסבל העלול להגרם לילד ולהם עצמם, ועל כגון זה נאמר "אל לך להתעסק בסודות הבריאה ומה שצווה עליך לעשות עשה" והשי"ת יעשה הטוב בעיניו. אם קיים חשש שאחד מבני הזוג לא ישא בנטל וכנס לדכאון נפשי, אל יעסוק בפו"ר. יש להורים כבר בן ובת הראויים להוליד, אין עליהם מצוה להמשיך ולהביא ילדים לעולם בעבור מצות לשבת יצרה. עכ"ל.

ונ"ל פשוט דמה שכתוב בשו"ע: לא ישא אדם אשה. אין הכוונה בדוקא אלא ה"ה להיפך רק דברו חז"ל בהוה כי מצות פו"ר על האיש ולא על האשה.

להודיע על מום. רופא שידע על מום או פסול בחולה שעומד להתחתן, האם רשאי או חייב לגלות את זה לצד השני או האם יש כאן איסור של רכילות. ועיין בספר חסידים [19] שכותב: לא יכסה מום בני ביתו, אם צריכים בניו או קרוביו להזדווג. אם יש להם חולי שאילו היו יודעים אותם המזדווגים עמהם אותו חולי לא היו מזדווגים. יגלה להם פן יאמרו קדושי טעות היו, אלא יפרידם ולא יהיו ברע יחדיו. עכ"ל. אך עיין ביבמות [20]: ההוא (בן עכו"ם מישראלית - רש"י) דאתי לקמיה דרב יהודה, א"ל זיל איטמר (לך במקום שלא יכירוך ושא בת ישראל שאילו יכירוך לא יתנוה לך - רש"י). וכותב המקור חסד על הספר חסידים (שם) בשם העבה"ג דקדושי טעות שייך רק במומי הגוף ונדרים וכה"ג דבנודע המום בטלי קדושין, אבל בפסולי קהל לא שייך קידושי טעות והמקדש חייבי לאוין אפילו בטעות מקודשת, וא"כ ביבמות שם דמיירי בפסולי יוחסין לא חשש לקדושי טעות, עכ"ל. וכתב לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א: צ"ע דבספר חסידים משמע שהקפיד גם על מומים כאלה שאינם מבטלים כלל את הקדושין משום קפידיא של שמא יאמרו הואיל ואילו היה יודע היה נמנע. וכי אין בזה משום אונאה לא לגלות שהאבא הוא גוי אע"ג שהולד לגמרי כשר, עכ"ל. וכתב לי מו"ר הגר"י נויבירט שליט"א: ואולם יל"ע דאין לך מום גדול מזה, אם אדם נתברר לו שאשתו היא ממזרת, או (כפי מעשה שקרה בירושלים עיה"ק) שנתברר לו שאם אשתו לא נתגירה כדן וכדת, וכאשר נודע לו הדבר, אחרי שנולדו כמה ילדים, הוא לקה כהתקף לב. ועיין **מה שכתב הגרא"י וולדינברג שליט"א בעמ' רנא.**

וכותב החפץ חיים [21]: אם הוא רואה שאחד רוצה להשתדך עם אחד. וידוע לרואה הזה כי החתן יש לו חסרונות עצומים וכו' והמחותן אינו יודע מזה דבר, ואילו היה יודע לא היה מתרצה לזה, יש לגלות לו [22]. אך ידע המעיין כי יש בזה הדין הרבה פרטים ועל כולם צריך לשים עין קודם שיתיר לעצמו דבר זה וכו'. ושוב כותב החפץ חיים [23]: אם החסרון הוא מצד חולי גופו והמחותן אינו מכיר אותו מצד שהוא דבר פנימי אשר לא נגלה לכל, פשוט הוא דאין על המגלה ענין זה חשש איסור רכילות, אך שלא יחסרו בזה הפרטים הנ"ל, עכ"ל.

ומוסיף שם בבאר מים חיים סק"ז: דהיינו אפילו אם הצד השני אינו שואלו בענין זה, עכ"ל. ולגבי הפרטי דינים מסכם החפץ חיים בבאר מים חיים [24] וכותב: ומפני שהקלקול יותר מצוי בענינים אלו, לכן אחזרם (הפרטים) כאן בהדיא ובמעט תוספת. (א) שיתברר אצלו מתחלה כי דבר זה הוא בכלל חולי הגוף לאפוקי אם הוא חלוש בטבעו אינו בכלל חולי, (ב) שלא יגדיל את ענין המחלה יותר ממה שהיא, (ג) שיכוין לתועלת המחותר ולא מצד שנאת החתן. ובזה הפרט נכלל עוד ענין אחר, שיתבונן מתחלה אם תבוא תועלת מדיבורו, לאפוקי אם הוא משער שלא ישמע לו וישתדך וכו'. ועוד הוא כותב [25]: וכל זה רק קודם שנשתדך עמו, אבל אחר שנשתדך אסור לדבר מזה הענין כלל, כי מסתמא נתרצה לזה מאיזה טעם שהיה לו, עכ"ל של החפץ חיים זצ"ל.

ברור שעל בני הזוג עצמם חיוב להודיע זה לזה אף אם חושבים שאולי יש גם לצד השני מומים שאינם מגלים. ונ"ל שגם על ההורים עצמם קיים חיוב להגיד לצד השני על מחלה רצינית ממנה סובל הבן או הבת. אך צ"ע בכמה מצבים שלא ברור לי דינם: (א) מה הדין כשבני הזוג יודעים. רק ההורים לא יודעים, האם מותר לגלות להורים הואיל והם נותנים לבנים את ההוצאות ואילו היו יודעים לא היו נותנים. (ב) ומה הדין כשאין ההורים רוצים לגלות, האם יש חיוב לחתן (או לכלה) או לאחיהם לגלות לצד השני כנגד רצון הוריהם ומה עם מצות כבוד אב ואם. וכתב לי מו"ר הגר"י נויבירט שליט"א: ולכאורה יש לדון אם הוא יודע שבעתיד זה יכול להפריע בשלום בית כאשר נתגלה לצד השני המום שבו, איך יתכן שנאמר שב ואל תעשה ומשום מצות כבוד אב ואם. (ג) האם יש חיוב לגלות ממחלה שיש להורים כשיש להניח שהצד השני היה נמנע משום כך אפילו אם זה לא תורשתי (או לגלות על אבא שהוא גוי או שלא נזהרו בטהרת המשפחה והולד קצת פגום). ועיין לעיל מה שכתבנו מהגמ' ביבמות. (ד) האם הרופא חייב לגלות אף שעי"ז זה הוא עלול לקפח פרנסתו דלא ירצו לבוא אליו. (ה) האם בני המשפחה, כגון סבא וסבתא דודים ודודות, חייבים לגלות גם אם הם יודעים שזה נגד רצון ההורים ושהדבר יגרום למחלוקת גדולה ופילוג בתוך המשפחה.

וא"ל הגרש"ז אויערבאך שליט"א: שאולי אין חיוב להגיד על מחלות וכו' רק היתר, כי אפשר אולי לדייק כן מדברי החפץ חיים כי לגבי אפיקורסות ועל בית פריצות הוא כותב "צריך לגלות" [26] בו בזמן לגבי מחלות הוא כותב "יש לגלות לו" [27] ושוב "אין על המגלה חשש איסור רכילות" [28], עכ"ד.

וראיתי בשו"ת חלקת יעקב [29] שנשאל אודות בחור כבן עשרים שנה שיש לו מחלת סרטן ולחולה עצמו וגם למשפחתו לא נודע כלל מזה, והוא נתארס לנערה, ושואל הרופא אם הוא מחויב לאמור זאת לכלה, כי לפי דעת הרופאים לא יחיה הבחור יותר משנה או שנתיים, וכמובן שבאם הכלה תדע זאת, לא תנשא עמו, או שב ואל תעשה עדיף דכל זמן שלא נשאל על זה לא הוי בכלל יעצנו רע, ואינו מחויב לחזור עליה בכדי לייעצה. וכותב החלקת יעקב שמחויב הרופא לומר זאת להכלה, וראיתו מהרמב"ם פ"א דרוצח הי"ג שמובא גם בשו"ע חו"מ סי' תכו וז"ל: הרואה את חברו טובע בים וכו' או חיה רעה באה עליו וכו' או ששמע עכו"ם או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח, ולא גלה אוזן חברו והודיעו וכו' וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך, עכ"ל. ועיין בחפץ חיים שם כלל ט סע' א דאיסור לא תעמוד שייך אפילו בדברים שנוגעים רק לענין ממון ואין בזה איסור לשון הרע מה שמגלה לחבירו שישמר מזה, כש"כ בנד"ד דודאי חמיר טפי, ודאי הסברא נותנת דמחויב הרופא לאמור לה, שלא לעבור על לא תעמוד או לפני עור לכמה פוסקים. והיא בעצמה, הטוב בעיניה תעשה, עכ"ל.

והלום ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר [30] שנשאל מרופא אודות בחורה שאין לה לא נרתיק ולא רחם אלא שחלות בלבד שעומדת להנשא. האם הוא מחויב לספר לבחור גם אם אין הוא פונה אליו בדבר. וכן לגבי בחור שהוא עקר לחלוטין, למשל כשאשכיו מנוונים לחלוטין, האם מחויב לגלות לכלה. וכותב הציץ אליעזר שמחויבים בשני המקרים, גם אם הצד השני אינו פונה אליו וגם אם הצד עם המום מבקש ממנו לא לגלות. ועיין שם שמביא בשם הספר פתחי תשובה על או"ח סי' קנו שכותב: כל ספרי המוסר מרעישים העולם על עון לשון הרע ואני מרעיש העולם להפך. עון גדול מזה וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מלדבר במקום שנצרך להציל עשוק מיד עושקו וכו' לענין ממון הוא בכלל השבת אבידה וכו'. וכן בעניני שידוך והוא יודע שהוא איש רע ובליעל רע להתחתן עמו, כולם בכלל השבת גופו וממונו, עכ"ל. ומוסיף הציץ אליעזר עוד. שגם היכא שכבר משודכים זה לזה יהיה אותו הדין ולא שייך בזה הספק של החפץ חיים בבאר מים חיים שם ס"ק טו. ועוד דמסתמן וסתומתן של דברי החפץ חיים משמעותן שהמדובר לאו דוקא בהיכא שהמחלה מסוכנת, אלא על כל סוג מחלה שהיא המקוננת בגוף ואיננה בת חלוף ונמצאת באחד מן הצדדים וגורמת לסבל ואי נוחיות והפרעות בחיים וכו', ושיש לידוע לגלות מזה לצד השני, ופשוט, עכ"ל של הציץ אליעזר. ובכל מקרה אל יפסוק לעצמו אלא ישאל שאילת חכם.

ובשו"ת יחווה דעת [31] דן על אדם שמשדל להשיג רשיון נהיגה והוא חולה במחלה סמויה (כגון מחלת הנפילה) שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא רגילה, האם מותר לרופא האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו להודיע על כך למשרד הרישוי וכו'. ומסכם שעליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש, עכ"ל.

[1] ס"ק ח.

[2] ס"ק ח.

[3] יו"ד סי' קנד ס"ק ב ד"ה יבמות סד ע"ב.

[4] בראשית כד ג.

[5] פ"ב הל' איסו"ב הי"ד.

[6] סנה' עו ע"כ.

[7] יבמות סב ע"ב.

[8] אזהרה כב.

[9] מערכת חתן וכלה אות ה.

[10] חט"ו סי' מד.

[11] ח"ה סי' רב.

[12] ח"א אהע"ז סי' ז ו-ח.

[13] עמ' קפח.

[14] סי' לג.

[15] כרך יב תשכ"ט עמ' שיד. שיז ו-שסט וכרך יג תש"ל עמ' פג.

[16] שו"ת אג"מ אהע"ז ח"ד סי' עג אות ב,

[17] שו"ת אג"מ אהע"ז ח"ד סי' י.

[18] ספר הלכה ורפואה ח"ב עמ' קיא.

[19] סי' תקז.

[20] מה ע"א.

[21] הלכות איסורי רכילות כלל ט ציור שלישי סע' ד.

[22] וכתב לי מו"ר הגר"י נויבירט שליט"א: לפלא כאן כתוב יש לגלות, ולענין אפיקורסות

(שם) כתוב צריך לגלות, יעיי"ש, עכ"ל. ועיין לקמן מה שכתבתי בשם הגרש"ז

אויערבאך

שליט"א.

[23] שם סע' ו.

[24] ס"ק ח.

[25] שם ס"ק ה.

[26] סע' ו וסע' ז.

[27] סע' ד.

[28] סע' ו.

[29] ח"ג סי' קלו.

[30] חט"ז סי' ד.

[31] ח"ד סי' ס.

3. אבן העזר סימן ב' (עידכון)
4. אבן העזר סימן ב' (עידכון שני)